

5. Психодиагностические методы в работе с учащимися 1 – 2-х классов: Руководство / Д.В. Лубовский, Н.А. Воронина, И.Г. Ерофеева. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002. – 48 с.

6. Шереметьева, Ю.А. Преемственность в профессиональном образовании: ретроспективный анализ / Ю.А. Шереметьева // Проблемы инженерно-педагогической освіти: зб. наук. праць. – 2007. – Вип. 17. – С. 216-226.

УДК 376.-056.264:81'233

ДІАГНОСТИКА ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ ПРИ ОПАНУВАННІ НИМИ ФОНЕТИКО-ГРАФІЧНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Чередніченко Н.В.

кандидат педагогічних наук, доцент
Інститут корекційної педагогіки та психології

НПУ імені М.П. Драгоманова

Пелешенко О.С.

гімназія №59 імені О.М.Бойченка

У статті розкриваються фонетико-графічні уміння, якими мають оволодіти молодші школярі в курсі початкового навчання рідної мови, психологічні та лінгвістичні умови їх успішного формування. Висвітлюється зміст та методика дослідження лінгвістичних здібностей у молодших школярів із порушеннями мовлення при опануванні ними фонетико-графічних умінь та навичок.

В статье раскрываются фонетико-графические умения, которыми должны овладеть младшие школьники в курсе начального обучения родному языку, психологические и лингвистические условия их успешного формирования. Описывается содержание и методика исследования лингвистических способностей у младших школьников с нарушениями речи при овладении ими фонетико-графическими умениями и навыками.

The article describes the phonetic and graphic skills that younger students need to master in the course of the initial mother-tongue education, psychological and linguistic conditions for their successful formation. Highlights the content and methodology of the study of linguistic abilities in primary school children with speech impairments in mastering their phonetic and graphic skills.

Ключові слова: фонетика, графіка, фонетико-графічні уміння, письмо, лінгвістичні здібності, психологічна структура письма, фонемографічні помилки.

Ключевые слова: фонетика, графика, фонетико-графические умения, письмо, лингвистические способности, психологическая структура письма, фонемографические ошибки.

Keywords: phonetics, graphic, phonetic and graphic skills, writing, linguistic abilities, psychological structure of the letter, fonemograficheskie errors.

Одним із найважливіших завдань початкового навчання рідної мови є формування навичок грамотного письма, що передбачає формування у молодших школярів умінь орфографічно правильно писати слова, вживати пунктуаційні знаки. Основою орфографічної грамотності є вміння співвідносити фонетичний і графічний образи слова, позначати звуки

слова відповідними буквами без їх пропусків, замін, додавань і перестановок. Тому не випадково молодші школярі як загальноосвітньої, так і спеціальної школи починають опановувати курс української мови з розділів «Фонетика і графіка». Засвоєння ними цих важливих розділів програми дає можливість будувати вивчення лексики і граматики на фонетичній

основі і є першим рівнем опанування цілісної структури рідної мови.

Фонетика – звукова система мови як єдність її фізіологічного, акустичного та значеннєвого аспектів. Графіка (від гр. *graphein* - пишу, малюю) - це розділ науки про українську мову, у якому вивчається сукупність умовних знаків для передачі на письмі усного мовлення.

Українське письмо належить до звуко-буквеного типу. Основу графічної системи становлять букви (літери), які служать для позначення на письмі звуків (фонем). Коли ми говоримо, що “дитина вміє писати”, це означає, що в неї є чітке уявлення про графеми (зображення форм букв), вона вміє правильно їх передавати на письмі, перетворюючи почуті звукові варіанти в узагальнені мовленнєві звуки – фонемі, розрізнявати фонемі за їх смисло-розрізнявальними ознаками [6,7]. Саме уміння правильно позначати звуки відповідними буквами на письмі, керуючись фонетичним принципом письма, і називають фонетико-графічними уміннями.

Учні початкових класів загальноосвітньої школи мають набути із розділу «Звуки і букви» наступні **фонетико-графічні вміння**:

1) позначати звуки буквами у тих випадках, коли написання відповідає вимові;

2) використовувати **ь** і букв **я, ю, є, ї** для позначення м'якості приголосних звуків;

3) мати уявлення про те, що слова складаються зі звуків;

4) практично ознайомитися зі смислорозрізнявальною роллю звуків;

5) набути уявлення про те, що вставка, пропуск, заміна одного зі звуків слова може призвести до появи іншого слова (*сон – слон, танк – так, сини – сіни* та ін.);

6) навчитися виділяти послідовний ряд звуків у слові;

7) спостерігати за словами з ненаголошеними голосними, в яких вимова не повністю відповідає написанню (*листу –*

лист, земля – землі); відпрацювати правильну вимову слів з ненаголошеними голосними [е], [и];

8) правильно вимовляти (за зразком учителя), розрізнявати на слух дзвінки – глухі, тверді – м'які приголосні звуки; практично засвоїти і вдосконалювати нормативну (неоглушену) вимову дзвінких приголосних у кінці слова і складу: *дуб, сад, сядь, віз, ложка, казка, берізка*; удосконалювати вимову слів з апострофом перед *я, ю, є, ї*; записувати слова з апострофом під диктовку та правильно їх читати (твердо вимовляючи приголосні звуки [б], [п], [в], [м], [ф], [р] перед сполученнями [йа], [йу], [йе], [йі]).

У 3-4 класі у розділі «Фонетика і графіка» учні загальноосвітньої школи засвоюють: правопис слів з ненаголошеними голосними [е], [и] в корені слова, що перевіряються наголосом; правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені слова, що не перевіряються наголосом; правопис слів із дзвінками приголосними в кінці слова та в кінці складу перед глухими, написання слів із дзвінками і глухими приголосними, що піддаються уподібненню за дзвінкстю-глухістю, правопис префіксів **роз-, без-, з- (с-)**; вживання апострофа після префіксів на приголосний перед буквами **я, ю, є, ї**; правила переносу слів з префіксами та з апострофом після префіксів; подвоєння приголосних на межі префікса і кореня, кореня і суфікса; правило переносу слів з подвоєними буквами; велика буква у власних іменниках; розділові знаки у кінці речень [5].

Дослідження механізмів та причин труднощів при опануванні грамотним письмом потрапляло у поле вивчення багатьох провідних науковців із ряду різних галузей, зокрема психологічної (О. Леонтьєв, О. Корнєв, Є. Гур'янов, Д. Ельконін), нейропсихологічної (Л. Виготський, О. Лурія, Л. Цвєткова), логопедичної (О.Гопіченко, Е.Данілавичюте,

Р.Левіна, О.Логінова, Л.Спірова, О.Російська, Є.Соботович, В.Тарасун, Н.Чередніченко, М.Шевченко та ін.). Ними підкреслювалося, що процес письма є складною усвідомленою формою мовленнєвої діяльності, а саме письмо – знаковою системою фіксації мовлення, матеріальною основою якої є графічна і фонетична система мови [2,4].

Опанування письма передбачає засвоєння ряду операцій, які утворюють цілісну самоорганізуючу функціональну систему. Для успішного опанування процесом письма на фонематичному рівні у дитини повинні бути сформованими наступні **психічні процеси і пов'язані з ним розумові дії**: слухове сприймання на сенсорному і перцептивному рівнях; мовно-слухова пам'ять; слухова увага; слуховий контроль і самоконтроль за звуковим оформленням своїх висловлювань і мовленням оточуючих; звуковий аналіз слова на довільному рівні; вміння помічати, порівнювати і свідомо акумулювати різні варіанти звучання одного і того ж алофона у різних фонематичних умовах [3,6, 7].

Особливість письма як комплексної навички полягає у тому, що воно потребує сформованості всіх зазначених операцій. Виникнення порушень у будь-якій підсистемі (операції) призводить до змін і труднощів в інших підсистемах.

Діти молодшого шкільного віку із порушенням мовлення при опануванні писемним мовленням стикаються із труднощами оволодіння письмом за фонетичним принципом. Вони пропускають голосні букви під час письма, змінюють та заміщують фонемо графемами, близькі за акустико – артикуляційними та графічними ознаками.

У молодших школярів із ФФНМ, ЗНМ та НЗНМ у письмі переважають фонетичні (за класифікацією О. Гопіченко Є. Соботович,) помилки. Вони характеризуються стійкістю, здатністю

збільшуватися і закріплюватися, якщо не проводити спеціальної корекційної роботи .

Фонетичні помилки – це помилки, які виникають під час написання слів, що записуються за фонетичним принципом. За своєю природою вони неоднорідні.

До фонетичних належать три групи помилок:

Перша група помилок - заміни або змішування на письмі букв, що позначають звуки, близькі за акустико – артикуляційними ознаками. Помилки такого характеру є дуже стійкими і важко піддаються корекції.

Даний тип помилок часто зустрічається в письмових роботах дітей з фонетично чистим мовленням.

Друга група помилок - пропуски букв, перестановки, додавання в слова зайвих букв, спотворення звукового складу слова. Найчастіше діти пропускають голосні звуки у відкритому складі, у слабкій, ненаголошеній позиції (шапка – „шапк”, хата – „хат” - голосний звук сприймається ними як елемент приголосного); приголосні перед ненаголошеними голосними (сонце – „соне”); приголосні після наголошених голосних (пейзаж – „пейза”); приголосні під час їх збігу (скло – „сло”, міст – „міт”). Указані звуки в названих фонетичних позиціях є менш виразними, кінестетично менш чіткими.

До третьої групи помилок відносяться заміни, додавання та пропуски букв, обумовлені позицією звуків у слові та впливом звуків один на одного. Ці помилки називають позиційними (помилки на уподібнення). Звук, який має сильну позицію в слові, є більш виразним за акустико-артикуляційними ознаками (звук „п” в слові лопата), ніж звук-замінник (звук „т”), він концентрує на себе увагу учня, послаблюючи при цьому інші ланки цілого процесу письма (зоровий та руکورуховий контроль), внаслідок чого виникає позиційна помилка на заміну, пропуск або додавання

букв (лопата – „лотата”, ворона – „ворна, Оксана – „Окосана”).

Виникнення фонемографічних помилок у писемному мовленні молодших школярів обумовлено: невмінням диференціювати фонemi за акустичними ознаками; низьким рівнем лінгвістичних здібностей; недостатнім рівнем розвитком слухових функцій і операцій; незнанням або невмінням користуватися фонетико-орфографічними правилами.

Важливу роль в опануванні фонетичним принципом письма належить лінгвістичним здібностям. **Лінгвістичні здібності** - індивідуально-психологічні здібності особистості, що сприяють оволодінню знаннями, уміннями та навичками у галузі мови і мовлення та їх використанню у практичній мовленнєвій діяльності.

Достатній рівень сформованості лінгвістичних здібностей передбачає:

- опанування звуко-буквених асоціації через вміння позначати фонему відповідною буквою;

- здатність виділяти орфограми;

- вміння визначати диференційні ознаки звуків мовлення за їх смисло-розрізнявальними ознаками, а саме: м'які - тверді, глухі - дзвінкі, свистячі - шиплячі;

- розуміння та усвідомлене користуватися такими мовними поняттями, як: звук, буква, голосний, приголосний, склад, слово, словосполучення, речення, що забезпечує можливість опанувати фонетико-орфографічні правила української мови та усвідомлено сформулювати орфографічні навички.

Дослідження лінгвістичних здібностей передбачає виявлення рівня сформованості зазначених умінь, що забезпечують оволодіння правилами фонетики і графіки. Розглянемо детально зміст методики визначення рівня сформованості лінгвістичних здібностей у молодших школярів.

I. Дослідження стану звуко-буквених асоціацій та графічних образів букв.

1. Співвіднесення звука з буквою.

Інструкція: "Я називаю звуки, ти записуєш букви."

а) Диктант акустично далеких та близьких приголосних звуків:

т-н, к-л, р-м, н-ш; п-б, д-т, з-с, ц-щ, с-ш, з-ж, р-л.

б) Диктант голосних звуків: *а-о, у-у, і-и, е-о.*

2. Усний опис букв за уявленням, порівняльний аналіз букв:

и-ш, о-а, т-ш, п-т, п-г, в-д, у-у, ш-щ, и-ц, ж-х, б-в, о-с.

II. Виділення орфограм у словах.

Учням пропонують прочитати слова, записані на картці, списати їх, підкреслити у кожному слові те місце, яке є «небезпечним» та підлягає перевірці відповідним правилом. По можливості учні мають пригадати це правило.

Мовний матеріал: *день, коріння, бур'ян, бойовий, льон, Україна, восьмий, насіння, узбіччя, б'є, Київ, осінь, Тарас Шевченко (2 клас);*

Південь, м'яч, користь, п'ють, бульон, Йосип, весна, нігті, розповісти, ложка, берізка, безкрилий, безбарвний, узлісся, коріння, зимовий (3, 4 клас)

III. Вміння визначати диференційні ознаки звуків мовлення за їх смисло-розрізнявальними ознаками.

3.1. Із запропонованих малюнків вибрати ті, у назві яких на початку (в кінці) слова стоїть дзвінкий (глухий), твердий (м'який) приголосний, записати їх.

Назви малюнків:

Т-Д: тин, дим, дорога, трактор, дуб, верблюд, кіт, міст;

Б-П букет, павук, бублик, парта, хлібороб, чуб, біб, цап, кріп, короп;

З-С віз, компас, вус, віз, хмиз, мороз, , зуб, суп, замок, сумка;

3.2. Демонструємо малюнки: галка – галька, рис – рись, банка – банька, булка – булька, рад – ряд, тин – тінь, лук – люк (каналізаційний) та пропонуємо дітям визначити, за рахунок якої букви (фонемографема) приголосний став м'яким.

3.3. Учням пропонують записати у 2 колонки пари слів із опозиційними фонемографемами на початку слова: дзвінкими-глухими, твердими–м'якими.

Мовний матеріал: *сіно-сила, літо-лини, дім-дим, сад-сядь, ріс-рис, кіт-кит;*

Пил-бик, зима-сила, вишня-фішка, шуба-жупан, діло-тіло, білка-пилка, злива-слива.

3.4. Підбір слів, у яких на початку (в кінці) стоїть дзвінкий (глухий), твердий (м'який) приголосний.

3.5. Пропонуємо дітям змінити глухий приголосний на початку слова на дзвінкий і записати слова парами.

Слова: *питу (бити), шапка (жабка), шити (жити), слива (злива).*

3.6. Визначити спільний твердий (м'який звук) у поданих словах (*лук, мала, лапа, лист або – рятівник, крючок, рясно, вечеря*).

3.7. Гра «Четвертий зайвий» - вибрати зайве слово з чотрьох слів, обґрунтувати свій вибір. Логопед диктує ряд слів, у яких приголосні тверді, вставляючи слова із м'яким приголосним, які дитина повинна знайти.

Слова: лопата, калина, велика, шуліка; малина, картоплина, літо, кулак; лисий, милий, ліворуч, столи.

3.8 Знайти слова з м'якими приголосними. Підкреслити двома рисочками м'який приголосний у знайденому слові. Підкреслити слова, в яких є м'які приголосні.

Валя дуже любила сидіти у першому ряду. Вихователь ходив з дітьми на виставку тюльпанів. Коля і Люба намалювали тюленів.

3.9. Якщо дитина утруднюється у диференціації звуків за їхніми фонетичними ознаками, слід запропонувати їй наступне завдання:

Гра «Скажи дзвінко (глухо), м'яко (твердо).

Інструкція: - Я називаю склад, а ти утворюєш парний йому склад, змінивши глухий звук на дзвінкий, або навпаки; твердий склад – на м'який і навпаки.

Склади: па-ба, ти-ди, ку-гу, фе-ве, со-зо, ши-жи і т.д.; ма-мя, то-тьо, ли-лі, ре-ре, ку-кю тощо.

IV. Розуміння та усвідомлене користування мовними поняттями.

4.1. Дослідження розуміння мовних понять «Звук - Буква».

Мета: визначити розуміння учнями понять «звук», «буква»; вміння пояснити різницю між цими поняттями (букви пишемо і читаємо, звук чуємо, вимовляємо)

Інструкція: - Послухай і скажи, що я назвала (логопед вимовляє звуки б,п,а,о,л,е,н,и,с,у).

- Подивись і скажи, що записано на дошці? (логопед записує букви). Поясни різницю між звуком і буквою.

- Назви кількість звуків і букв у словах: *лінь, ялинка, сьомий*.

- Назви кількість букв у слові: *трембіта, річка, жито*.

4.2. Дослідження розуміння мовних понять: «Голосний - Приголосний».

Мета: вивчення розуміння понять «голосний», «приголосний» та умінь утворювати склади з дзвінками та глухими, твердими та м'якими приголосними.

Слова записані на картці.

Інструкція: - Назви (запиши) букви, що позначають голосні звуки: *лізти, вихід, молоко, важкий, сірник, кулемет.*

- Назви (запиши) букви, що позначають приголосні звуки: *закуток, цукор, музей, пошта, дужка, легко.*

Поглиблена діагностика: - Прочитай слова: *книжковий, сіль, бджола, яблуна.*

а) визнач кількість звуків і букв у кожному слові;

б) назви голосні та приголосні звуки;

в) вкажи, які вони (глухі, дзвінки, тверді, м'які);

г) визнач кількість складів у слові;

д) визнач наголошений склад і назви ненаголошені склади;

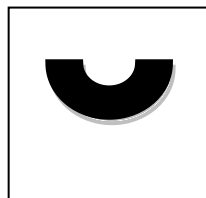
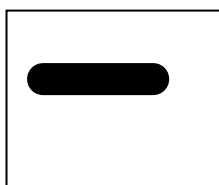
е) визнач наголошений голосний.

4.3. Дослідження розуміння мовних понять: «Склад - Слово».

Мета: дослідити розуміння понять «склад», «слово».

Інструкція: Я читатиму склади і слова, а ви повинні підняти відповідну сигнальну картку, яка позначає склад чи слово.

Мовленнєвий матеріал : *Па, навук, РА, ЖА, мило, білий, НЕ, УК, сіно, ІВ, жито, ТО, діло, ДІ.*

4.4. Дослідження розуміння мовних понять: «Слово - Речення».

Мета: дослідити розуміння понять «слово», «речення», умінь їх диференціювати та виконувати синтаксичний аналіз.

Хід виконання: Логопед читає речення і задає дітям питання.

Інструкція: - Послухайте і скажіть, що я прочитала? (речення).

- Як ти зрозумів, що це речення? (речення складається зі слів, повідомляє про щось). - Скільки у цьому реченні слів?

Мовний матеріал:

2клас: *Весняне сонечко зігриває землю. На землю опустилась осінь.*

3клас: *Михайлова шпаківня зустрічала пернатих гостей. На околиці нашого села квітнуть явори.*

Оцінювання результатів виконання усіх запропонованих завдань відбувалося таким чином:

2 бали – дитина вірно дала відповіді на запитання, правильно виконала завдання;

1 бал – дитина виконала завдання лише з допомогою логопеда (за аналогією пасивно-репродуктивно відтворює наданий їй зразок, використовує пояснення логопеда).

0 балів – дитина неправильно виконала завдання або не зрозуміла його суті загалом.

V. Перевірка знань правил.

5.1 Написання власних назв з великої літери.

Мета: дослідити вміння використовувати правила написання власних назв з великої літери.

1) Інструкція: - Послухай слова: *Марина, Павло, Київ, Карпати, Сірко, Мурчик.* – З якої букви ти їх запишеш? Згадай правило.

2) - Послухай слова, підніми сигнальну картку, коли почуєш слова, що означають власні назви: *Дніпро, життя, Василь Петрович, Кузя, ріка, море, Україна, щастя, Хрещатик.*

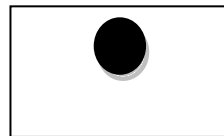
3) - Прочитай слова, спиши їх, виправивши помилки. Поясни написання слів (слова записані з помилками та без них): *українець, донецьк, білка, Країна, росія, львів, андрій, Цукерка, мавпа, Кирил васильович, марія антонівна.*

5.2 Використання розділових знаків під час запису речень, різних за інтонацією.

Мета: визначити вміння користуватися розділовими знаками, а саме крапкою, знаком питання і оклику у кінці речення.

Інструкція: послухай речення і підними відповідну картку зі знаком, який треба ставити у кінці речення.

Негайно прибери кімнату! На вулиці мороз. Сьогоднішній день вдався на славу. Який сьогодні перший урок? Пошукаємо іграшки разом! Ти чому не виконав домашнє завдання?

5.3 Використання апострофа.

Мета: дослідити вміння дитини чути роздільну вимову у словах і вміння позначити її на письмі відповідним графічним знаком.

Хід виконання: вправу доцільно проводити в ігровій формі у наступній послідовності:

а) - Послухай і пригадай, що спільне чуєш у вимові цих слів? (логопед зачитує слова, виділяючи силою голосу апостроф): *м'яч, бур'ян, сім'я, в'юн, п'ять.*

б) - Пригадай, як на письмі позначається роздільна вимова приголосних *б, п, в, м, ф, р*? (апострофом).

в) - Розкажи правило про апостроф.

г) Гра «Злови слово». - Підніми сигнальну картку з апострофом, якщо почуєш роздільну вимову приголосних у словах: *буряк, рясно, п'є, сім'я, крякати, бар'єр, в'юн, рябий, м'яч.*

д) - Запиши у дві колонки слова: у першу колонку - слова із апострофом, а у другу - без апострофа: *сім'я, в'юн, рясно, рябий, буряк, м'яч, крякати, в'яжи, подвір'я, цвах, свято, черв'як, мавпячий* (Дитина записує слова на слух).

г) - Придумай слово з апострофом.

5.4. Вміння визначати подовження звука у слові.

Мета: дослідити вміння помічати у словах подовження вимови приголосних звуків та позначати це на письмі відповідними буквами.

Інструкція:

а) Підніми сигнальну картку з однією крапкою, якщо у слові відсутні подовжені приголосні; з двома крапками, якщо у слові є подовження приголосних: *собаченя, читання, сторічний, десятиріччя, щоденник, осінній, неня, знання, життя, тягнути, узлісся, мавпеня.*

б) Пригадай правило.

в) Запиши слова у дві колонки, у першу - з подовженою вимовою приголосних, у другу - без подовженої вимови (слова вимовляються логопедом або записані на картках, діти мають вибрати варіант правильного написання).

Мовний матеріал: *знання, (зна.я (н,нн)), життя (жи.я (тт, т)), неказаний, собаченя, читання, сторіч, малювання, беззахисний, знань, осінній, весняний, суддя, хвилина, черешня, щоденник, годинник.*

Оцінювання знань правил та умінь їх використовувати на практиці відбувалося наступним чином:

2 бали – дитина виконала завдання правильно та самостійно, знає правило та правильно його використовує під час виконання як усних, так і письмових завдань.

1 бали – утруднюється самостійно виконати завдання, потребує роз'яснень логопеда і наведення прикладів.

0 балів – дитина не виконала завдання навіть після пояснень логопеда, не знає правила.

Оцінювання результатів виконання усіх попередніх завдань:

2 бали – дитина безпомилково виконала завдання;

1 бал - дитина допустила не більше трьох помилок;

0 балів – дитина допустила більше трьох помилок.

Шкала оцінювання лінгвістичних здібностей молодших школярів

Бали	Рівень сформованості фонетико – графічних умінь та навичок
34 - 40	Високий
25 - 33	Середній
24 - 0	Низький

Така діагностика у подальшому стане запорукою правильного визначення шляхів та змісту навчальної та корекційно-розвивальної роботи із молодшими

школярами, що мають відповідні труднощі в опануванні фонетико-графічних умінь та навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- 1.Иваненко С.Ф. Из опыта работы по коррекции нарушений устной и письменной речи у младших школьников // Дефектология. – 1988. - № 4.- С.81-84.
- 2.Лаврентьева Г. Готовність дитини до школи: складові успішного навчання // Дошкільне виховання. – 2004.- № 9. – с.3-5.
- 3.Левина Р. Е. Психологическое изучение неуспеваемости младших школьников // ВП. – 1958. - № 4.- С.90 – 108.
- 4.Лурия А.Р. Письмо и чтение: Нейролингвистическое исследование: Учеб. Пособие. для студ. психологов. – М.: Академия, 2002. – 352с.
5. Програма з курсу «Методика викладання української мови в початковій школі»/ під ред. Вашуленко М.С. – К, 2002.
6. Соботович Е.Ф., Гопиченко Е.М. Фонетические ошибки в письме умственно отсталых учащихся младших классов //Хрестоматия по логопедии. В 2-х томах.Т.2. - М.,1997. - С.469-481.
7. Тарасун В.В. Логодидактика. – К, 2004.- 348с.